

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ В АСПЕКТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

В. С. УЛАНЧУК, доктор економічних наук

С. Ю. СОКОЛЮК, доктор економічних наук

О. В. ЖАРУН, кандидат економічних наук

М. А. КОРОТЄЄВ, кандидат економічних наук

О. С. ТУПЧІЙ, кандидат економічних наук

Уманський національний університет садівництва

Статтю присвячено дослідженню проблеми безробіття в Україні та її соціально-економічному аналізу. У статті визначено позитивні та негативні наслідки проблеми безробіття в Україні, які становлять загрозу соціально-економічної дестабілізації країни. Визначено основні чинники, які формують таку макроекономічну проблему як безробіття. З використанням графічного аналізу показано, що динаміка рівня безробіття лише зростає.

Ключові слова: безробіття, ринок праці, рівень безробіття, наслідки безробіття, інвестиційні вкладення.

Постановка проблеми. Проблема безробіття створює негативну економічну ситуацію в країні веде за собою низку проблем, зокрема марнування у великих масштабах продуктивної робочої сили, котрі породжують скорочення потенційного валового продукту і національного доходу країни. зайнятість населення являє собою соціально-економічну категорію, яка характеризує залучення людських ресурсів у суспільне виробництво. Державні структури та інші роботодавці ще недостатньо реалізують практичні заходи щодо покращення ситуації на ринку праці, підвищення зайнятості населення в регіонах країни, а тому перед науковцями та фахівцями виникає необхідність провести глибокий аналіз зайнятості населення та розробити пропозиції щодо практичного вирішення актуальних питань на державному, регіональному та мікроекономічному рівнях. Факторами, що сприяють загостренню ситуації безробіття, є непродумана політика підвищення мінімальної заробітної плати із значним її відривом від прожиткового мінімуму та штучним дотягуванням за рахунок додаткових видів оплати, монополізація сфери енергопостачання, що виявляється в непрозорому та необґрунтованому ціноутворенні комунальних послуг. Як наслідок, люди масово звільняються з роботи для пошуку кращих варіантів, щоб забезпечити собі проживання хоча б на середньому соціальному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Перспективи та

проблеми розвитку регіонального ринку праці в Україні вивчали О. І. Воробйова, О. О. Давидюк, О. А. Єрмоленко, Л. І. Ільчук, В. Л. Міненко, О. Ф. Новикова, Г. Ю. Швидка, О. О. Штельмах. У їхніх працях детально розглянуто як практичні, так і теоретичні аспекти розвитку та регулювання регіонального ринку праці й окремих його елементів, а також питання соціально-економічної безпеки держави. Однак питання регіональних особливостей ринку праці із зазначенням пріоритетних шляхів подолання безробіття й досі залишаються недостатньо вивченими та потребують подальших досліджень.

Метою статті є аналіз проблеми безробіття в Україні в аспекті соціально-економічної безпеки.

Методика досліджень. При написанні статті використовувалися емпіричні (спостереження, опис) та теоретичні (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція), а також системний, функціональний, конкретно-соціологічний.

Результати дослідження. Безробіття є невід'ємною складовою ринкової економіки, одним з негативних наслідків самої природи ринку, результатом дії його головного закону – попиту і пропозиції. Безробіття є макроекономічною проблемою, яку формують такі фактори, як зміни в економіці, сповільнення темпів економічного розвитку, співвідношення цін на фактори виробництва, недостатній сукупний попит, інфляція, що сприяє скороченню капітальних вкладень, зниження реальних доходів населення, що викликає збільшення пропозиції зі зменшенням попиту на робочу силу, співвідношення цін на фактори виробництва, яке веде до переважання працездатних технологій, сезонні коливання виробництва, що здійснюють коливання у попиті на робочу силу, науково-технічний прогрес, що збільшує диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили, недосконале трудове законодавство, низький рівень професійної підготовки й перепідготовки, неналежний рівень програм зайнятості та демографічні процеси, які відбуваються в країні. Безробіття – соціально-економічне явище, за якого працездатне населення не може знайти роботу, стан зайнятості частини економічно активного населення [6].

Провівши аналіз наукової літератури, а також розглянувши різні визначення поняття «безробіття», ми дійшли висновку, що не існує єдиного погляду щодо цього соціально-економічного явища. Узагальнивши всі зазначені твердження пропонуємо таке розуміння поняття «безробіття». Безробіття – це суспільна ситуація в країні, спричинена економічними, політичними або соціальними чинниками, за яких значна частина працездатного населення не може реалізувати свій трудовий і творчий потенціал через обмежену кількість вакантних робочих місць або через свою неконкурентоспроможність на ринку праці. Безробіття в економічному житті – це перевищення пропозиції робочої сили над попитом на працю. Його не можливо скасувати, бо в кращому випадку воно може бути зведене до «природного» рівня безробіття. Незважаючи на значне зменшення кількості безробітних, його рівень, як і раніше, досить високий.

Таким чином, безробіття зумовлено процесом соціально-економічного розвитку держави і суспільства. Воно є невід’ємним елементом розвитку виробництва. В певному сенсі можна сказати, що безробіття — це макроекономічне явище, що визначає темпи і рівень економічного розвитку країни. У Законі України «Про зайнятість населення» безробіття трактується як соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування. Отже, серед учених немає єдиної думки щодо визначення поняття «безробіття» як складного і багатогранного явища. Безробітні поряд із зайнятими формують робочу силу країни. У реальному економічному житті безробіття виступає як перевищення пропозиції робочої сили над попитом на неї [1].

Виникнення безробіття призводить до таких наслідків: збільшення соціального напруження; збільшення осіб з психічними захворюваннями; посилення соціальної диференціації; виникнення випадків кримінального характеру; зниження трудової активності, а також рівня життя населення; скорочення податкових надходжень; зменшення ВВП; зростання витрат на допомогу безробітним [5].

Попри всі негативні наслідки, безробіття має й позитивні сторони:

- підвищення соціальної цінності робочого місця;
- збільшення особистого вільного часу та свободи вибору місця роботи;
- зростання соціальної значимості й цінності праці;
- створення конкуренції між працівниками;
- стимулювання підвищення інтенсивності і продуктивності праці [5].

За ринкових умов безробіття є не тільки економічною, але й серйозною соціальною проблемою. Причому соціальні аспекти даної проблеми є більш відчутними для суспільства і дуже актуальні наразі.

Територіальна структура безробітного населення в регіонах України у 2020 році представлена на рис. 1.

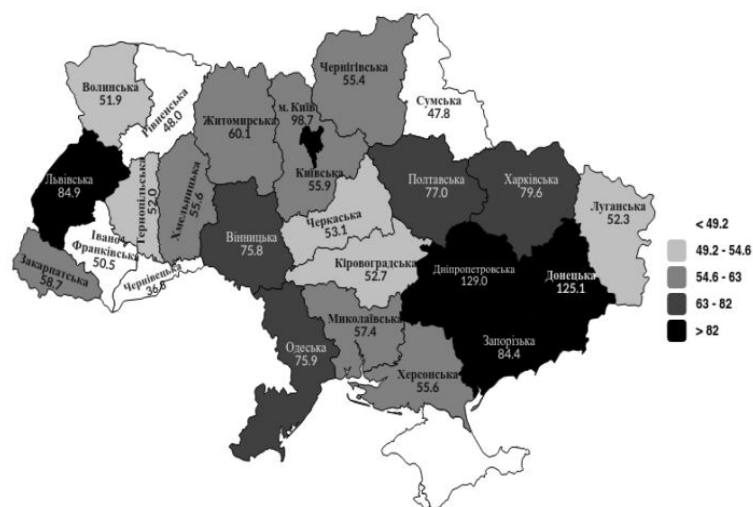

Рис. 1. Чисельність безробітного населення в регіонах України у 2020 р., тис. осіб

Найбільша чисельність безробітного населення спостерігалась у Дніпропетровському (129,0 тис. осіб), Донецькому (124,1 тис. осіб), Львівському (84,9 тис. осіб) та Запорізькому (84,4 тис. осіб) регіонах України.

Важливо зазначити, що в Черкаській області, спостерігалась 53,1 тис осіб безробітного населення. Варто зазначити, що порівняно з 2019 роком на Черкащині кількість безробітного населення зросла на 4,8 тис. осіб, або майже на 9 % (рис. 2).

Рис. 2. Чисельність безробітного населення в регіонах України у 2019 р., тис. осіб

Аналіз таблиці 1 свідчить, що кількість безробітного населення за кварталами у 2021р знижувалась. Так у 4 кварталі безробітне населення зменшилося на 94 тис. осіб порівняно із 1 кварталом цього року..

Табл. 1. Рівень безробіття в Україні в 2021 р. (тис.осіб)

2021	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення	Рівень безробіття	Зареєстрованих безробітних
I кв.	41488,0	16617,2	14813,7	1803,5	10,9%	449,7
II кв.	41383,2	16646,2	14935,6	1710,6	10,3%	344,8
III кв.	41319,8	16720,7	15042,5	1678,2	10,0%	285,9
IV кв.	41167,3	16666,8	14957,3	1709,5	10,3%	295,0

Примітка: без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу)

Вважаємо, що позитивна тенденція рівня безробіття в Україні є дуже далекою від реальності, оскільки існує багато проблем щодо статистики безробіття в Україні, які не дозволяють об'єктивно оцінювати реалії безробіття в Україні: статистика не враховує часткову зайнятість, неможливо врахувати осіб, які втратили «надію на працю» і не стоять на обліку в службі зайнятості, ті хто примусово знаходяться у відпустках з ініціативи адміністрації, вважаються зайнятими, а також неправдива інформація з боку безробітних.

Велика кількість працівників працюють без офіційного оформлення, тому майже неможливо перевірити тих, які задіяні в тіньовій економіці хто отримує виплати по безробіттю, хто саме через відсутність роботи виїхали за кордон на заробітки. Не включається до складу безробітних ні 2 мільйони селян, які живуть лише із присадибного господарства, ні тих, що мають тимчасові підробітки. Значна частина населення зараз перебуває в умовах вимушеної неповної зайнятості. Лише чисельність працюючих в режимі неповного робочого тижня (дня) перевищує 2 млн. чоловік.

Аналіз динаміки рівня безробіття за останні п'ять років (табл. 2) свідчить про його збільшення у 2021р. на 12,2 тис. осіб порівняно із 2017 р.

Табл. 2. Рівень безробіття в Україні з 2017 по 2021 рр. (тис. осіб)

Рік	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення	Рівень безробіття	Зареєстрованих безробітних
2017	42386,4	17193,2	15495,9	1697,3	9,9%	352,5
2018	42153,2	17296,2	15718,6	1577,6	9,1%	341,7
2019	41902,4	17381,8	15894,9	1486,9	8,6%	338,2
2020	41588,4	16917,8	15244,5	1673,3	9,9%	459,2
2021	41167,3	16666,8	14957,3	1709,5	10,3%	295,0

Примітка: без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу)

Зайнятість населення показує співвідношення попиту та пропозиції в країні. Безробіття є поганою альтернативою зайнятості, тому кожна держава бореться з цією проблемою. Для скорочення безробіття потрібно вивчати досвід провідних країн та застосовувати такі інструменти, які будуть дієвими для України. Окремі підходи розглянемо у табл. 3.

Табл. 3. Світова практика боротьби з безробіттям

Країна	Підходи (інструменти) скорочення безробіття
ЄС	Молодіжна політика зайнятості. Висока мобільність робочої сили. Заохочення підприємництва.
Франція	Неповний робочий день. Стартовий капітал для власної справи. Молодіжна політика зайнятості.
ФРН	Пільги для підприємств, що утримуються від скорочень. Молодіжна політика зайнятості. Навчання та перекваліфікація працівників.
Швеція	Соціальні гарантії завдяки високим внескам в страхові фонди (до 40% доходу). Заохочення підприємництва. Висока мобільність робочої сили всередині країни.
США	Ефективні приватні служби зайнятості. Тісний зв'язок між бізнесом та освітніми закладами. Пільги для підприємств, що створюють нові місця.
Японія	Система «довічного» найму. Високі соціальні гарантії з боку працедавця. Навчання та перекваліфікація працівників.
Великобританія	Потужний розвиток профспілок. Заохочення підприємництва (акцент на малий та середній бізнес.) Інформаційна політика ринку праці
Канада	Висока мобільність робочої сили всередині країни. Скорочення виплат на соціальне забезпечення. Короткострокові програми професійного навчання.
Польща	Потужний розвиток профспілок. Молодіжна політика зайнятості

Гострою сьогодні є проблема високої частки безробітних з вищою освітою в Україні, отже виникає питання про раціональність державної політики щодо фінансування навчання такої великої кількості студентів та правильності розподілу кількості місць для різних спеціальностей у системі вищої освіти. Останнім часом, ситуація з молодіжною зайнятістю в Україні постійно загострюється, водночас питома вага молоді у загальній кількості безробітних досягла 30 %. Молодь становить окрему частину ринку праці і розвивається не так, як увесь ринок. З одного боку, вік сприяє високій мобільності, відкритості, сміливості у зміні та пошуку роботи, а з іншого, молоді не вистачає відповідного досвіду, щоб бути конкурентоспроможною на ринку праці. Тому безробіття молоді (за статистикою, – це громадяни у віці від 16 до 30 років) є однією з найгостріших соціально-економічних проблем України.

Враховуючи демографічну ситуацію, яка склалася в різних регіонах України, можна передбачити, що при нинішньому рівні створення нових робочих місць і природному прирості населення рівень безробіття в регіонах у майбутньому набуде ще більшої гостроти. Фахівці певні: сьогодні економічна криза впливає найбільше на сфери фінансових послуг, нерухомість, будівельну галузь, металургію, торгівлю, хімічну та добувну промисловість, однак список цей може бути набагато більшим. Також актуальною проблемою на ринку праці України, є проблема мобільності робочої сили. Трансформаційні економічні перетворення в Україні створили можливості для появи нових умов та видів мобільності робочої сили. Безпосередньою причиною трудових переміщень у кожному окремому випадку є невідповідність інтересів і вимог працівника конкретному робочому місцю, а на макроекономічному рівні – невідповідність між існуючим розподілом робочих місць і потребами моделі соціально-економічного розвитку. Не менш негативний вплив на рівень безробіття в Україні має проблема гендерної диференціації попиту на робочу силу та доходів населення України, що розглядається через призму економічного спаду.

Сучасний стан розвитку економіки України характеризується трансформаційними процесами, позитивний результат таких перетворень не може бути досягнутий без виходу на якісно новий рівень кваліфікації робочої сили та її конкурентоспроможності. Система забезпеченості кадрами має гнучко реагувати на зміни потреб виробництва, що виявляються на ринку праці. Але відсутність комплексного системного підходу до потреб кадрового забезпечення виробничої сфери як на загальнодержавному, так і регіональному рівні призвели до зростання невідповідності між потребою у кваліфікованих кадрах і фактичною професійно-кваліфікаційною структурою пропозиції робочої сили. Сьогодні в Україні є тенденція невідповідності кількості безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості та потребі у робочій силі.

Високий рівень регулювання зайнятості передбачає реформування законодавчо-правової бази на основі Конституції України, низки доповнень до

Кодексу законів про працю та Закону України «Про зайнятість населення», законодавчих і нормативних документів, що регламентують сучасну політику зайнятості відповідно до Конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці. Економічні стимули фінансово-кредитного механізму слід застосовувати для створення інвестиційного клімату та ефективного ринкового середовища, водночас необхідно, щоб кошти Державного фонду сприяння зайнятості використовували повністю, а в структурі витрат переважало фінансування затрат на збереження ефективних робочих місць і створення додаткових, щоб надавали дотації для організації власного бізнесу, відшкодування витрат на професійне навчання, перепідготовку, профорієнтацію тощо. Сукупність цих заходів дасть можливість проаналізувати виконання регіональних програм, зробити міжрегіональні порівняння, розрахувати витрати Фонду зайнятості на конкретні напрями державної політики зайнятості. Водночас державним органам влади необхідно якомога скоріше створити відповідну правову базу з метою захисту прав наших громадян – заробітчан за кордоном.

Висновки. Аналізуючи сучасний стан безробіття визначено, що проблема безробіття є ключовим питанням у ринковій економіці, і якщо його не вирішувати, то неможливо налагодити ефективну діяльність економіки і рівень безробіття буде зростати. Можна виділити основні напрями його подолання: підвищення добробуту за рахунок особистого трудового внеску, підприємництва та ділової активності; надання відповідної допомоги по безробіттю, збереження робочих місць та перепідготовка осіб, які втратили роботу; проведення ґрунтовної пенсійної реформи; сприяння всебічному державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства; проведення спеціальних ярмарків праці для навчальних закладів з метою працевлаштування випускників; розширення досвіду організації зустрічей із роботодавцями та колишніми безробітними, які успішно знайшли роботу чи заснували власний бізнес; посилення координації міжнародної діяльності в частині інформаційного обміну з питань зайнятості; забезпечення стабільного фінансування та державної підтримки розвитку духовної сфери, освіти, науки і культури. Політика зайнятості має гарантувати соціальний захист населення шляхом забезпечення належних умов життя, регулювання заробітної плати, стимулювання нових місць і виплати допомоги безробітним тощо. Звичайно, для найповнішого регулювання зайнятості необхідно вирішити суперечності законодавчо-правового, економічного, організаційного та соціального характеру та розробити систему забезпеченості кадровим потенціалом, що і буде метою подальших досліджень.

Література:

1. Ткаченко Є. О. Безробіття та проблеми сталого розвитку сільських територій України. *Молодий вчений*. № 9 (49). С. 567–571.
2. Мельничук Л. С. Основні проблеми зайнятості населення України. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"*. 2012. Т. 189. № 177. С. 105–108.

3. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

4. Скільки українців заробітчач працюють закордоном [Електронний ресурс] // Ділове інтернет видання Волині "Конкурент". Режим доступу: https://konkurent.in.ua/news/ukrayina/11830/skilkuk_ukrayinciv_zarobitchan_pracyuyut_za_kordonom.html

5. Гальків Л. І. Втрати людського капіталу України: чинник безробіття. *Економіка і регіони*. 2009. № 2. С. 110–113.

6. Офіційний сайт державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list>

7. Eurostat: [Electronic resource]. Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/gisco_Geographical_information_maps/maps_posters/PER_POPSOC/labour_market

8. Єдина інформаційно-аналітична система державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua/pages.asp?id=76>

9. Данилов А. В. Світовий досвід подолання безробіття як провідний фактор стабілізації ринку праці України. *Національний технічний університет України "КПІ"*. 2013. С. 5–6.

10. Колєватова А. В. Сучасний стан залучення іноземних інвестицій в економіку України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 22. С. 1080–1084.

References:

1. Tkachenko, Ye. O. (2017). Unemployment and problems of sustainable development of rural areas of Ukraine. *Young scientist*, 2017, vol. 9 (49), pp. 567–571. (in Ukrainian).

2. Mel'nychuk, L. S. (2017). The main problems of employment of the population of Ukraine. *Scientific works of Black sea state university named after Petro Mohyla of "Kyievo-Mohylians'ka akademiia" kompleks*, 2017, vol. 177, pp. 105–108. (in Ukrainian).

3. State Statistics Committee (2018). available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 17 Dec 2018).

4. Competitor (2017). "How many Ukrainian workers work abroad", available at: https://konkurent.in.ua/news/ukrayina/11830/skilki_ukrayincivzarobitchan_pracyuyut_za_kordonom.html (Accessed 17 Dec 2018).

5. Galkov, L. I. (2009). Loss of human capital of Ukraine: unemployment factor. *Ekonomika i rehiony*, 2009, vol. 2, pp. 110–112. (in Ukrainian).

6. Official site of the State Employment Service of Ukraine (2018), available at: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list> (Accessed 17 Dec 2018).

7. Eurostat (2017). available at: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/gisco_Geographical_information_maps/maps_posters/PER_POPSOC/labour_market (Accessed 17 Dec 2018).

8. State Employment Service of Ukraine (2013), "The only informationanalytical system", available at: <http://www.mlsp.gov.ua/pages.asp?id=76> (Accessed 17 Dec 2018).

9. Danilov, A. V., Kirichenko, S. O. (2013). Global experience of underlining unemployment as a guiding factor of stabilization of the labor market of Ukraine. *National Technical university of Ukraine "KPI"*, 2013, pp. 5–6. (in Ukrainian).

10. Kolevatova, A. V. (2018). The current state of attraction of foreign investments into the economy of Ukraine. *Global and national problems of economy*, 2018, vol. 22, available at: <http://globalnational.in.ua>. (in Ukrainian).

Annotation

Ulanchuk V., Sokolyuk S., Zharun E., Korotieiev N., Tupchiy O.
Analysis of the problem of unemployment in ukraine in the aspect of socio-economic security

The article is dedicated to the study of unemployment in Ukraine and its socioeconomic analysis. This problem is one of the main and is the factor that does not allow the Ukrainian economy to develop actively. The article identifies the positive and negative consequences of the unemployment problem in Ukraine, which threaten socioeconomic destabilization of the country. The main factors that create such a macroeconomic problem as unemployment are investigated. Graphic analysis shows that the dynamics of unemployment is only increasing, and therefore the employment policy is ineffective. Particular attention is paid to substantiating the need to reduce this level to a minimum through active public policy. It has been investigated that high unemployment leads to significant economic losses and increased social tension.

There is a bias in the pace of research, in connection with the problems of statistical accounting of state statistics. To reduce the impact of factors affecting the unemployment rate in Ukraine, it is proposed to use a systematic approach to problem solving. Given that the functioning of the labor market depends to a large extent on the influence of external factors, the imperative of improving the mechanisms for its regulation is determined. It is revealed that the necessary condition for balancing the labor market is investment in the economy of the country, with the level of investment investment correlates with the level of unemployment. The foreign models of successful regulation of employment and unemployment are described, and on the basis of them are offered mechanisms and tools for overcoming this problem in Ukraine.

Comparing the experience of foreign countries, the main directions were identified, following which Ukraine will be able to reduce the impact of negative factors on the level of unemployment, and could stop its growth. Taking into account the foreign experience of effective regulation of employment and combating unemployment it is concluded that the introduction of experience of other countries in different spheres of life will allow, if not eliminate the problem, because it was not possible to solve it in any other country, at least to reduce its impact on the development of the economy in Ukraine.

Key words: *unemployment, labor market, unemployment rate, consequences of unemployment, investment.*